

Ablaka Gergely:

A „Nagy Sátán” és a „Törvényen Kívüli” kapcsolata 2001. szeptember 11. után¹:

Az amerikai-iráni viszony alakulása a 21. század elején

„Előadásom témájául az Amerikai Egyesült Államok és az Iráni Iszlám Köztársaság hétköznapiak nem mondható kapcsolatát választottam. Napjaink eseményeinek hatására az amerikai-iráni kapcsolatrendszer egyre többször kerül a nemzetközi figyelem középpontjába. A kérdés tárgyalása ezért mindenképpen hasznos lehet.

Előadásomban megkísérlem bemutatni, hogy miként alakult 2001. szeptember 11. után Washington és Teherán viszonya. A terrorcselekményeket követően kialakult helyzet ismertetésében ki kívánok térni a terrorizmus elleni háború afganisztáni és iraki állomásaira, az Iránt a "gonosz tengelyéhez" soroló amerikai elnöki beszédre, valamint a terrorizmus és a nukleáris fegyverkezés iráni problémájára, miután ezek mind-mind jelentősen befolyásolják az amerikai-iráni kapcsolatok alakulását.

Végül az Egyesült Államok és az Iszlám Köztársaság viszonyának jövőbeli alakulásáról ejtenék néhány szót, bemutatva a két fél kapcsolatának lehetséges és elképzelhető forgatókönyveit.”

Bevezető

Jelen tanulmány célja, hogy átfogó képet nyújtson az Iráni Iszlám Köztársaság és az Amerikai Egyesült Államok 2001. szeptember 11. utáni kapcsolatának alakulásáról, arról az amerikai-iráni kapcsolatrendszeréről, amely csöppet sem tekinthető hétköznapiak. A két fél viszonyát a történelem során egyaránt jellemezte a szoros partnerség és a kölcsönös gyűlölködés. Napjainkban pedig szintén ez a kettősség figyelhető meg Washington és Teherán

---

* A tanulmány alapjául szolgáló előadás a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi Kar, Nemzetközi Kapcsolatok Tanszéke, illetve az ELTE Jogi Karán működő MTA-ELTE NATO Információs és Kutatóközpont által „Az iszlám világ a modern korban” címmel PhD-hallgatók számára rendezett konferencián hangzott el (2004. október 15.) Ablaka Gergely az ELTE-ÁJK Politikatudományi Doktori Képzésének hallgatója. Kutatási témája az Iráni Iszlám Köztársaság külpolitikájának alakulása 1979-től napjainkig, különös tekintettel a 2001. szeptember 11. utáni időszakra. Az iráni külpolitika mellett részletesen foglalkozik az iráni belpolitika alakulásával, valamint a Perzsa-öböl térségének politikai rendszereivel illetve a terrorizmus problémakörét, annak is elsősorban az Iránt érintő kérdéseit.

¹ Az előadás egy nagyobb anyag részeként megjelent az SVKK-nál, lásd: Ablaka Gergely: Nyitás és elrettentés: Az iráni kül- és biztonságpolitika 1997-2004; Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Védelmi Tanulmányok 56. szám, Budapest, 2004.

viszonyában. Egyfelől egyértelműen látható a két ország közötti szembenállás többek között olyan kérdésekben, mint a tömegpusztító fegyverek elterjedése, a nemzetközi terrorizmus támogatása, valamint a két fél regionális hatalmi rivalizálása. Másfelől azonban megfigyelhetők olyan területek is, ahol a két fél között konstruktív együttműködés alakult ki, így például az afganisztáni harcok során, a kábítószer-kereskedelemmel szemben folytatott küzdelemben, illetve a 2003-as iráni földrengés kapcsán. Az amerikai-iráni kapcsolatrendszer láthatóan bonyolultabb annál, mint ahogyan első szempillantásra látszik. Kétségtelen tény azonban, hogy az Egyesült Államok és az Iszlám Köztársaság viszonyát alapvetően a szembenállás határozza meg napjainkban. Ez a szembenállás azonban nem új jelenség a két fél viszonyában. Ezért a 2001. szeptember 11. utáni amerikai-iráni viszony tárgyalása előtt mindenképpen indokolt a történelmi előzmények rövid felvázolása.

Az amerikai-iráni kapcsolatrendszer 2001. szeptember 11. előtt

A második világháborút követően, Mohamed *Reza Pahlavi* sah uralma alatt az USA és Irán viszonya rendkívül jó és szoros volt. Washington számára a Perzsa-öböl menti állam stratégiai bázisul szolgált a térségbeli amerikai érdekek érvényesítéséhez, Teherán pedig regionális hatalmi ambíciói kapcsán számíthatott biztos szövetségesként az Egyesült Államokra. Az 1979-es iszlám forradalmat követően azonban jelentős változás állt be Washington és Teherán kapcsolatában. A *James Carter* amerikai elnök által a stabilitás szigetének nevezett Iránból, az amerikai politika megbízható térségbeli szövetségeséből hetek leforgása alatt a regionális status quora és a nemzetközi rendszerre a legnagyobb biztonságpolitikai fenyegetést jelentő szereplő született meg.² A szoros partnerségből gyűlölködés lett, és a két fél egymást „Nagy Sátánnak” és „Törvényen Kívülinek” nevezte. *Ruhollah Khomeini* ajatollah uralma alatt következetesen érvényesült a „se nem Kelet, se nem Nyugat” külpolitikai doktrína, amelynek keretén belül Irán teljes mértékben elhatárolódott az Egyesült Államoktól és tudatosan felszámolt minden kapcsolatot a „Nagy Sátánnal”. Washington az iráni eseményekre az elszigetelés politikájával válaszolt és igyekezett minden területen korlátozni a „Törvényen Kívüli” mozgásterét.

---

² Maloney, Suzanne: *America and Iran: From Containment to Coexistence*, The Brookings Institution Policy Brief No. 87, 2001. Augusztus (<http://www.brookings.edu>)

Az amerikai-iráni szembenállásnak számtalan okát lehet találni, mint ahogyan számtalan formában nyert kifejeződést a Washington és Teherán közötti ellenségesség is, ám emellett a pragmatizmus és az érdekegyezés az legnehezebb időszakokban is eredményezett olyan titkos együttműködést, mint például az Iran-Contra ügy volt 1985-ben.³ Maga *Khomeini* ajatollah ugyan haláláig mereven ragaszkodott a „Nagy Sátánnal” való kapcsolatok teljes elutasításához, az Iszlám Köztársaság nemzetközi elszigeteltsége és az iraki-iráni háború gazdasági megterhelései nélkülözhetetlenné tették az elutasító politika felülvizsgálatát és a külkapcsolati rendszer kibővítését. Az 1980-as évek végére láthatóvá vált, hogy a „se nem Kelet, se nem Nyugat” külpolitikai doktrína tarthatatlan a fennálló körülmények között, ezért Iránnak e téren előbb-útóbb változtatnia kell a forradalmi elveken nyugvó külpolitikáján.⁴

A forradalmi ideológiának alárendelt külpolitika reálpolitikával történő felváltása az Irak ellen vívott nyolcéves háborút követően történt meg. A háború 1988-as befejeződése – amelyből sem Irak, sem Irán nem került ki győztesen – a forradalom erőszakos exportjára irányuló törekvés végét jelentette és egyben hozzájárult egy a realitásokon alapuló pragmatista politika megszületéséhez, ami *Hásemi Rafszandzsáni* nyolcéves elnöksége alatt bontakozott ki igazán. *Rafszandzsáni* elnöksége alatt Irán alapvető külpolitikai irányvonala az volt, hogy a háború utáni állam konkrét szükségleteinek előnyben kell részesülniük az elvont forradalmi célkitűzésekkel szemben, valamint, hogy a vezetésnek fel kell hagynia szélsőséges retorikai és ideologikus jelszavaival.⁵ A pragmatista vonal képviselői látva azt, hogy az ország kapcsolatai a nyugati államokkal és az arab országokkal addig nem javulhatnak, amíg az Egyesült Államokkal való viszonyban nem történik áttörés, Khomeini ajatollah halálát követően kísérletet tettek a Washingtonnal való párbeszédre. Teherán és Washington kapcsolatában azonban nem következett be változás, mivel a külpolitikai döntéshozatalban meghatározó szerepet játszó konzervatív klérus továbbra is elutasított minden kapcsolatot a „Nagy Sátánnal” és az azzal való kiegyezés bármilyen formáját a forradalom elárulásának tekintette. Az Egyesült Államokkal való szembenállás továbbra is egyike volt az Iszlám Köztársaságot

³ A Nemzetbiztonsági Tanács (NSC) az amerikai Kongresszus tilalma ellenére, illetve a meghirdetett kormánypolitikát megszegve titkos fegyverszállítási ügyletekbe és egyéb akciókba keveredett bele 1985 elején. A fegyvereladás szögesen ellentmondott az amerikai kormány nyilvánosan meghirdetett politikájának, amely szerint nem hajlandó sem terroristákkal tárgyalásba bocsátkozni, sem Iránnak az Irakkal vívott háborújában segítséget nyújtani. A tranzakciókból befolyt összeget (48 millió dollárt) az NSC a marxista orientációjú nicaraguai sandinista kormány megdöntéséért harcoló, amerikai támogatást élvező kontrák pénzelésére fordította. Az NSC törvénytelen akcióira 1986 novemberében derült fény, s az ügy nagy felháborodást keltett. Ronald Reagan elnök nevére is árnyék vetült, az Egyesült Államoknak, mint a terrorizmus ellenfelének a szavahihetősége pedig súlyosan csorbult.

⁴ Tarock, Adam: *Iran's Foreign Policy Since 1990: Pragmatism Supersedes Islamic Ideology*, Nova Science Publishers, New York, 1999.

⁵ Hashim, Ahmed: *The Crisis of the Iranian State*, Oxford University Press, London, 1995., 30. oldal

legitimizáló szimbólumoknak, ráadásul érzelmi tartalmat is kapott, miután a hidegháború elmúltával az USA elérte az egyetlen szuperhatalom státuszát, amelyet az Irak elleni 1991-es győztes háború is bizonyított. Mindez azt jelentette, hogy bár a külpolitika bizonyos területein jelentkezett ugyan a pragmatizmus, az Iszlám Köztársaság külkapcsolati rendszerét – különösképpen az ideológiailag fontos kérdésekben – azonban továbbra is a *Khomeini* ajatollah által lefektetett irányelvek határozták meg.⁶

Az Egyesült Államok ebben az időszakban a „jóakarát jóakaratot szül” elv reményében támogatta az iráni mérsékelteket,⁷ ám ennek felülvizsgálatára még *George Bush* elnökségének utolsó hónapjaiban sor került és az 1993-ban hivatalba lépő Clinton-adminisztráció – elvetve a kivárás és kezdeményezés politikáját – egyértelműen a kemény fellépést választotta Teheránnal szemben. Az amerikai vezetés határozott álláspontja a „kettős féken tartás” politikájában nyilvánult meg, amely egyrészt megkísérelte semlegesíteni Irakot, másrészt rávenni Iránt arra, hogy szüntesse meg a – washingtoni szemlélet szerint – terrorista csoportok támogatását, az izraeli-palesztin békefolyamat ellenzését, valamint a tömegpusztító fegyverek megszerzésére irányuló tevékenységét.⁸ A Clinton-adminisztráció határozott fellépése az iráni-líbiai szankciótörvénnyel⁹ és az iráni kereskedelem teljes embargójával érte el a csúcspontját 1995-ben.¹⁰ Az Egyesült Államok Iránnal szembeni kemény politikája véget vetett a *Rafszandzsáni* elnök által kezdeményezett külpolitikai mérséklődésnek és automatikusan a konzervatív idealizmus felerősödéséhez vezetett az iráni külpolitikában. Az Iráni Iszlám Köztársaság és az Amerikai Egyesült Államok kapcsolata az 1990-es évek második felére olyan fagyossá vált, mint amilyen az 1979-es iszlám forradalmat követően, a teheráni túszálság idején volt.

A reformista *Mohammad Khátami* köztársasági elnökké választása 1997-ben jelentős változást hozott az Iszlám Köztársaság külpolitikájában. Irán külpolitikája a szembenállástól az egyeztetés irányába mozdulva el, új szakaszába lépett, amelynek sarokkövévé az enyhülés politikája vált.¹¹ *Khátami* elnöksége alatt a „civilizációk közötti párbeszéd” programjának keretén belül megkezdődött az enyhülés az 1979 óta fagyos amerikai-iráni viszonyban.

⁶ Hashim, Ahmed: *The Crisis of the Iranian State*, Oxford University Press, London, 1995., 45. oldal

⁷ i.m.: 47. oldal

⁸ Az Egyesült Államok stratégiai érdekeinek védelmében a „kettős féken tartás” politikája elvetette a korábbi, az iraki-iráni háború alatt, majd azt követően is alkalmazott, Irak és Irán erejét egyensúlyban tartani igyekvő régi stratégiát. Washington igyekezett katonai és gazdasági nyomás alá helyezni mindkét országot, hogy elérje a rendszerváltást Irakban és a kül- és belpolitikai enyhülést Iránban.

⁹ Iran-Libya Sanctions Act (ILSA): szankciókkal sújtja az olyan cégeket, amelyek évi 40 millió dollárnál nagyobb összeget ruháznak be Irán vagy Líbia olaj-, gáz- vagy petrokémiai iparába.

¹⁰ *Bill Clinton* amerikai elnök 1995. május 8-án kelt rendeletében megtiltotta az Egyesült Államok vállalatának, hogy Iránnal kereskedjenek, vagy ott tőkét fektessenek be (d’Amato törvény).

Khátami elnök az ország nemzeti érdekeit szem előtt tartva, és a konzervatívok ellenzésével mit sem törődve, az addigi legkomolyabb kihívást intézve a keményvonalas papsággal szemben, kezdeményezte a kapcsolatok rendezését az Egyesült Államokkal. Az iráni elnök közeledése kedvező fogadtatásra talált Washingtonban, ugyanakkor az amerikai adminisztráción belül többen arra figyelmeztettek, hogy ne várjanak túl sokat a reformista elnök megválasztásától még akkor se, ha az Iránban szokványos Amerika-ellenes retorika hangneme módosult is. *Khátami* személyét ígéretnek tekintették ugyan a belső változásra, de másfelől látták azt is, hogy az iráni elnök hatalma és befolyása a külpolitikai kérdésekben korlátozott, mivel az igazi hatalom a konzervatív *Ali Khámenei* ajatollah kezében van. Mindazonáltal az iráni reformmozgalom sikere az Iszlám Köztársasággal szemben alkalmazott amerikai politika felülvizsgálatát váltotta ki Washingtonban.¹²

A *Khátami*-kormány békülékeny külpolitikájának sikere az Irán elszigetelésére irányuló amerikai politika kudarcával együttesen vezetett el az Iszlám Köztársasággal szembeni washingtoni politika újragondolásához. Washingtonban elálltak a „féken tartás” politikájától, és egy lényegesen – már-már az európai „kritikus párbeszédre”¹³ hasonlító – enyhébb megközelítést fogadtak el, amely egyrészt tartalmazta a reformerekbe vetett bizalmat, valamint a reformmozgalom mérsékelt támogatását, másrészt azonban a konzervatív vallási vezetéssel szemben támasztott kételyeket és az Iszlám Köztársasággal szemben korábban megfogalmazott vádakot is. Az amerikai kormányzat által elfogadott új külpolitikai irányvonal azon alapult, hogy jobb Iránt bekapcsolni a nemzetközi vérkeringésbe, mint elszigetelni és magára hagyni a konfliktusokkal terhelt Közel-Keleten. *Mohammad Khátami* megválasztását követően tehát jelentős változás következett be az amerikai-iráni viszonyban. Az iráni elnök által kezdeményezett „civilizációk közötti párbeszédre” a *Clinton*-adminisztráció a „bekapcsolás politikájával” válaszolt. A békülékeny politika mind az iráni, mind az amerikai oldalon komoly lépések sorozatában nyilvánult meg, aminek eredményeként a „Nagy Sátán” és a „Törvényen Kívüli” a 20. század végére valamelyest normalizálta kapcsolatát.

¹¹ Alam, Shah: *The Changing Paradigm of Iranian Foreign Policy Under Khatami*, Ciaonet (http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_dec00als01.html)

¹² Az amerikai politika felülvizsgálatát tette szükségessé az is, hogy a „kettős féken tartás” politikája sikertelennek bizonyult, miután az Iszlám Köztársaság régi (Oroszország) és új (Európai Unió) partnereinek köszönhetően képes volt túlélni az amerikai szankciópolitikát és kiszabadulni az USA politikai szorításából.

¹³ Az Európai Unió tagállamai által követett „kritikus párbeszéd” arra szolgál, hogy felfedezzék a lehetőségeket Irán politikájának a mérséklésére. A párbeszéd azonban mindig tartalmazza az emberi jogok megsértésének és egyéb „rossz cselekedeteknek” a kritikáját, pusztán létével pedig hozzájárul a feszültségek csökkentéséhez.

Az amerikai-iráni viszony 2001. szeptember 11. után

A 2001. szeptember 11-i terrorista merényletek – különböző módokon mozgatva meg a nemzetközi élet szereplőit – jelentős fordulópontot jelentettek a nemzetközi politikában. A terrorcselekményeknek a nemzetközi rendszerre gyakorolt hatása a nemzetközi kapcsolatok szereplőinek megváltozásában, a nemzetközi játékszabályok módosulásában, valamint a nemzetközi környezet átalakulásában testesült meg.¹⁴ Az Iráni Iszlám Köztársaság esetében a hatások az alábbi területeken jelentkeztek. Először is a teheráni vezetésnek szembe kellett néznie azzal, hogy a terrorakciók során új szereplők léptek be a nemzetközi rendszerbe, amelynek hatására a hagyományos résztvevőknek új szerepek jutottak. Az események következtében a régi geopolitikai elveket felül kellett vizsgálni, és számtalan új tényezőt kellett figyelembe venni az ország külpolitikájának alakításakor. Másodszor, az iráni külpolitika alkotóinak új gondokkal kellett szembe nézniük. Érdekeinek biztosítására Iránnak szigorúbban kellett számításba vennie a képességeit, amikor sajátos jellemzőire és azonosságára alapozott integrált stratégiát dolgozott ki. Végül az Iszlám Köztársaságnak azt is észre kellett vennie, hogy az események a felvetett problémák mellett lehetőségeket is jelentettek az ország külpolitikája számára. A terrorcselekmények ugyan bizonytalanságot és feszültséget eredményeztek Irán külkapcsolatainak egyes területein – különösképpen az amerikai-iráni relációban – de összességében „nemzetközibbé” tették az országot, amely mindenféleképpen kedvező kilátást nyújtott a jövőre nézve.¹⁵

Az Iszlám Köztársaság már számos megrázkódtatást élt át 25 éves fennállása alatt, így például az Irakkal vívott nyolc éves háborút, a teljes nemzetközi elszigetelődést, az Irak elleni szövetséges katonai akciót, a Szovjetunió felbomlását, az afganisztáni polgárháborút, a kaukázusi függetlenségi harcokat, valamint az Egyesült Államok átfogó szankciópolitikáját, mégis a 2001. szeptember 11-i terrorcselekmények olyan helyzetet teremtettek, amelyre Teherán nem volt felkészülve, és amelyre azóta sem tudott megfelelő és egyértelmű választ adni.¹⁶ Az Iszlám Köztársaságnak 2001. szeptember 11. után egy a korábbinál sokkal zavarosabb és veszélyesebb regionális környezettel kell szembesülnie. Először is az

¹⁴ Sajjadpour, Seyed Mohammad Kazem: *Iran and September 11: A Conceptual Framework for Understanding Foreign Policy*, World Policy Institute (<http://www.worldpolicy.org/media/img/fall02news.pdf>)

¹⁵ Sajjadpour, Seyed Mohammad Kazem: *Iran and September 11: A Conceptual Framework for Understanding Foreign Policy*, World Policy Institute (<http://www.worldpolicy.org/media/img/fall02news.pdf>)

¹⁶ Maleki, Abbas – Afrasiabi, Kaveh: *Iran's Foreign Policy after 11 September*, The Watson Institute for International Studies (<http://www.watsoninstitute.org/bjwa/archive/9.2/Iran/Afrasiabi.pdf>)

afganisztáni és iraki háborúk ugyan hivatalosan véget értek, de a béke és stabilitás még egyáltalán nem köszöntött be egyik országban sem. Iránnak így folyamatosan számolnia kell a keleti és nyugati határán jelentkező bizonytalansággal, amelyet az állandósult háborús helyzet és a stabilitás egyértelmű hiánya jelent. Másodszor a fegyveres akciók eredményeként bekövetkezett rendszerváltások hatására Afganisztánban és Irakban is Amerika-barát kormányzat van születőben. A Washington felé erősen elkötelezett új vezetés komoly problémát jelent Iránnak, mivel az – az amerikai-iráni viszony bizonytalansága miatt – komoly korlátozó erőként hat az iráni külpolitika közép-ázsiai érdekeire. Végül a terror elleni háború hatására növekedett az Egyesült Államok közép-keleti befolyása, illetve jelentős mértékben fokozódott az USA katonai jelenléte a térségben. Az amerikai-iráni szembenállás miatt mindez komoly problémaként jelentkezik Teherán számára. A cseppfolyós realitások mellett az iráni külpolitika sajátos kettőséget mutat: egyrészt igyekszik fokozni nemzeti biztonságát, másrészt pedig törekszik optimálisan kihasználni a szolidaritásból és a szövetségekből eredő előnyeit.¹⁷

Az Iszlám Köztársaság és az Egyesült Államok között 1979 óta nincsen diplomáciai kapcsolat. Teherán mégis azon kevés nem-nyugati nemzet egyike volt, amely nemcsak erősen elítélte a szeptember 11-i terrorista támadásokat, hanem együttérzését is kifejezte a gyászoló amerikai néppel.¹⁸ Ezt bizonyította *Khátami* elnök szeptember 12-i beszéde és az áldozatok emlékére való megemlékezés Teheránban.¹⁹ A reformista vezetés – szinte egyedülként az iszlám világban belül – hangsúlyozta, hogy a szeptember 11-i eseményekkel a nemzetközi közösség egészének szembe kell néznie, miután a terrorizmus problémája nem egyedül az Egyesült Államokat sújtja.²⁰ A reformista elnök a terrorizmus jelentette fenyegetéssel szembeni közös fellépést szorgalmazta nyilatkozatában, ugyanakkor felhívta a figyelmet arra is, hogy a probléma megoldása csak a gyökerek feltárásával lehetséges, valamint a terrorizmust nem lehet csak az iszlámmal összefüggésbe hozni. A keményvonalas papság azonban kevésbé volt

¹⁷ Maleki, Abbas – Afrasiabi, Kaveh: *Iran's Foreign Policy after 11 September*, The Watson Institute for International Studies (<http://www.watsoninstitute.org/bjwa/archive/9.2/Iran/Afrasiabi.pdf>)

¹⁸ A 2001. szeptember 11-i terrortámadások kapcsán lefolytatott vizsgálat kimutatta, hogy Irán hivatalosan nem volt érintett a terrorcselekményekben, de amerikai részről bizonyítást nyert, hogy az Iszlám Köztársaság területén a szeptember 11-i akciókat megelőzően nyolc gépeltérítő is átutazott, akiknek a kiszűrésére – amerikai érvelés szerint – a teheráni vezetés nem tett meg minden lépést. 9-11 Commission: *The 9/11 Commission Report, Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks upon the United States* (<http://www.9-11commission.gov>)

¹⁹ Cable News Network (CNN): *Iranian President Condemns September 11 Attacks*, (<http://www.cnn.com/2001/WORLD/meast/11/12/khatami.inetrview.cnn>)

²⁰ Matsunaga, Yasuyuki: *Iran in the Post-September 11th International Relations: A Japanese View*, Alpha Net (http://www.alpha-net.ne.jp/users2/yomalphan/matsunaga_JACPpaper.pdf)

ilyen megértő, és a terrorista akciókért az Egyesült Államok külpolitikáját tette felelőssé.²¹ A reformerek és konzervatívok eltérő álláspontja miatt a szeptember 11-i terrortámadásokra adandó válasz és a terrorizmus elleni harcban való részvétel az iráni belső hatalmi harc részévé vált.

A *Khátami* elnök vezette reformpárti kormányzat a szeptember 11-i események kapcsán lehetőséget látott a *Clinton*-adminisztrációval megkezdett párbeszéd folytatására, az amerikai-iráni kapcsolatok további enyhítésére. A konzervatív klérus éles elutasítása ellenére²² a teheráni vezetés ebből a megfontolásból kiindulva számos lépést fogantatosított, hogy Washington számára egyértelművé tegye együttműködési készségét a terrorizmus elleni harcban.²³ Az afganisztáni tálib uralom jelentette fenyegetés lényegében azonos oldalra állította Washingtont és Teheránt. Iránnak kifejezetten érdekében állt a tálib rendszer megdöntése, ugyanakkor érdekeivel ellentétes volt a külföldi – elsősorban amerikai – csapatok jelenléte a szomszédos országban.²⁴ Irán ezért közvetlenül nem vett részt az Afganisztán elleni háborúban, de közvetve mindenképpen elősegítette annak sikerét. Az Északi Szövetség támogatása – és egy sor egyéb lépés²⁵ – révén Irán valójában az USA „szövetségeseként” jelent meg az afganisztáni harcokban. Iráni támogatás nélkül az Egyesült Államok és az ENSZ aligha választhatta volna azt, hogy az Északi Szövetséget, mint helyi erőt használja fel a Tálibán és az al-Kaida ellen az afganisztáni hadjárat során. Ráadásul a háború alatt és azt követően egyfajta csendes együttműködés alakult ki Irán és az Egyesült Államok között olyan mindennapi ügyekben, mint a segélyszállítmányok elosztása, vagy a kábítószer-kereskedelem elleni küzdelem.²⁶ Irán konstruktív fellépése elterelte a figyelmet terrorista priuszáról, *Oszáma bin Ládemek*, a

²¹ BBC: *Iranian Leader: No Help for US* (http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/1565010.stm)

²² Az *Ali Khámenei* ajatollah vezette konzervatív tábor az Egyesült Államok hegemónisztikus törekvéseként értékelte az Afganisztán elleni háborút. Maga *Khámenei* az iszlám világ elleni támadásról beszélt az afganisztáni bombázások kapcsán: „A Nyugat az egész iszlám világot támadta meg Afganisztánban, a palesztin területeken tomboló harcok pedig a legdurvább támadások az iszlám világ ellen.” Frisshírek: *Az iráni ajatollah az iszlám világ elleni támadásról beszél* (<http://www.frisshirek.hu/article/id=10839.html>)

²³ Az Iszlám Konferencia Szervezetének soros elnöki tisztségét betöltő Irán közvetlenül a szeptember 11-i terrorcselekményeket követően összehívta a szervezet válságülését, amelyen a teheráni vezetés keményen állást foglalt a nemzetközi terrorizmussal szemben. A nemzetközi porondon tanúsított aktivitás mellett Irán számos egyéb lépést is fogantatosított. Így például az országból való távozásra szólította fel *Imád Mugniját*, akinek a neve egy TWA-gép 1985-ös eltérítése miatt került fel a terroristákról összeállított amerikai listára. Az iráni vezetés az iszlám forradalom élcsapatának számító Forradalmi Gárda több száz tagját is hazahívta például Libanonból, Szudánból és Boszniaiból. Teherán emellett lépéseket tett a – Nyugat álláspontja szerint – terrorista szervezeteknek nyújtott iráni pénzügyi támogatás felülvizsgálatában is.

²⁴ N. Rózsa Erzsébet: *A Bush-kormányzat Közél-Kelet-politikája*, In: *Külügyi Szemle* 2003. 4. szám, 73. oldal

²⁵ Az Északi Szövetség támogatása mellett Irán számos egyéb lépést is tett, így például: az afgán-iráni határ lezárása és szoros ellenőrzése, az al-Kaida tagok kiutasítása, az amerikai katonák keresési és mentési akcióiban való együttműködés, valamint az afgán menekültek millióinak a befogadása.

²⁶ The Washington Post: *Unfamiliar Cooperation in Afghanistan* (<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A58212-2001Dec18.html>)

szeptemberi terrortámadások fő gyanúsítottjának a felfogása és térhódítása felülmúlta és elhomályosította az iráni keményvonalasok Amerika-ellenességét.

Ez az állapot azonban csak rövid ideig tartott. A 2001 után kedvezően alakuló amerikai-iráni viszonynak hamar véget vetett a *Bush*-kormányzat „kardcsörtető” magatartása. A 2002. január 29-én az „Unió helyzetéről” elmondott elnöki beszédében *George W. Bush* Iránt a nemzetközi terrorizmus támogatásával, a közel-keleti békefolyamat akadályozásával, a tömegpusztító fegyverek megszerzésére való törekvéssel, valamint az emberi jogok megsértésével vádolva – Irakkal és Észak-Koreával egyetemben – a „gonosz tengelyéhez” sorolta.²⁷ Mindez egyrészt azt jelentette, hogy Washington szemében még mindig kevésnek bizonyult azon lépéseknek a sorozata, amelyeket Teherán 2001. szeptember 11-ét követően tett. Másrészt pedig világosan láthatóvá tette azt, hogy az amerikai vezetés – visszatérve a kemény kéz politikájához – az Iránra gyakorolt nyomás fokozásával kívánja megkísérelni az iráni külpolitika mérséklődését a sérelmezett területeken.²⁸

Az Egyesült Államok igyekezett az új Irán-politika értelmében komoly nyomás alá helyezni a teheráni vezetést. A hagyományos vádak mellett az átmeneti afgán kormány felállítását követően az USA vezetése azzal vádolta meg Iránt, hogy fegyvereket szállít Afganisztánba, és az új afgán kormány megdöntésére törekszik.²⁹ Washington továbbá azzal gyanúsította meg Teheránt, hogy saját területén menedéket nyújt az al-Kaida harcosainak.³⁰ Az iráni vezetés ugyan aggódik amiatt, hogy az amerikai jelenlét alááshatja Irán mélyen gyökerező befolyását Afganisztánban, de a területet túlságosan is fontosnak tekinti ahhoz, hogy a Washingtonnal való dacolással megkockáztassa a tálibok távozásával újonnan visszanyert tekintélyének és befolyásának elvesztését a térségben. Miközben az iráni vezetés tudatában van azoknak a lehetőségeknek, amelyeket az újonnan kialakuló regionális rend jelenthet a számára, tisztában van azokkal a megszorításokkal is, amelyek fokozatosan befolyási körére helyeződnek. Ezért az átmeneti afgán kormány destabilizálásának amerikai vádjá erősen túlzónak tekinthető, ráadásul a *Bush*-adminisztráció e gyanúját mind Afganisztánban, mind

²⁷ BBC: *Full Text: State of the Union Address* (<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/americas/1790537.stm>)

²⁸ Az Egyesült Államok politikájának megváltozásában ugyanakkor szerepet játszott az amerikai belpolitika is. *Bush* elnök ugyanis joggal számított arra, hogy amíg sikerül fenntartania a terrorizmustól való fenyegetettség érzetét, addig a népszerűsége töretlen marad, nem teszik felelőssé az amerikai gazdaságot sújtó recesszióért, sőt elfogadják a kilábalásra ajánlott receptjét is. Ennek célja pedig nem más volt, mint a 2002. évi kongresszusi választások megnyerése.

²⁹ N. Rózsa Erzsébet: *A Bush-kormányzat Közel-Kelet-politikája*; In: *Külügyi Szemle* 2003. 4. szám, 73. oldal

³⁰ McGirk, Tim: *Did Iran Help al Qaeda Escape?*; *Time* magazin (<http://www.time.com/time/world/article/0,8599,198857,00.html>)

Iránban cáfolták.³¹ Arra pedig, hogy al-Kaida tagok tevékenykednének Iránban, szintén nincsen bizonyíték. Egy esetleges al-Kaida-Irán kapcsolat pedig elképzelhetetlen, mivel alapvető vallási különbség áll fenn a két fél között.³² Teherán pedig – az amerikai vádakat cáfolva – lépéseket tett az al-Kaida tagjainak felkutatására és bebörtönzésére.³³ Ha létezne is valamiféle kapcsolat *Oszáma bin Láden* szervezete és az Iszlám Köztársaság között, akkor az semmiképpen sem a hivatalos vezetés jóváhagyásával épülhetett ki, hanem inkább a hatalmi struktúrán kívül álló vallási alapítványok tevékenységének az eredményeként.

Az iráni külpolitika befolyásolásában történő elmozdulást követően 2002 nyarán változás állt be az iráni reformfolyamat washingtoni megítélésében is. 2002 júniusában az Egyesült Államok a reformista kormányzat eredménytelensége és a reformok elmaradása miatt megvonta bizalmát *Khátami* elnöktől és az iráni reformmozgalomtól.³⁴ Washington Iránnal szembeni politikájában az „alulról induló reform” gondolata vált meghatározóvá, amelynek értelmében a *Bush*-kormányzat a folyamatos nyomásgyakorlás mellett az Iránban „harmadik erőnek” nevezett radikális reformista csoportra támaszkodva kíván ott belső krízist teremteni, hogy elérje az iszlám rendszer bukását, vagy legalábbis annak jelentős mérséklődését. A *Clinton*-korszak békülékeny „bekapcsolási politikájával” végleg szakítva a *Bush*-adminisztráció mind az iráni külpolitika, mind az iráni belpolitika tekintetében egyértelműen elkötelezte magát a kemény fellépés mellett.

A *Khátami* elnök 1997-es megválasztásának, a *Clinton*-kormányzat békülékeny politikájának, valamint az Afganisztán kapcsán jelentkező konstruktív együttműködésnek köszönhetően kialakult kedvező légkörben, mint derült égből a villámcsapás, úgy hatott az Egyesült Államok Irán-politikájának megváltozása. Az amerikai kijelentésekre és vádakra éles reagálás érkezett Iránból, ahol a konzervatívok és a reformerek rég nem látott egységben foglaltak állást az USA-val szemben.³⁵ A teheráni vezetés vehemensen tiltakozott a Washington által megfogalmazott „igazságtalan” vádakkal szemben is. Ez az egység azonban csak rövid ideig tartott. Az amerikai „pálfordulás” a reformerek és konzervatívok közötti szemléletbeli

³¹ N. Rózsa Erzsébet: *A Bush-kormányzat Közel-Kelet-politikája*, In: Külügyi Szemle 2003. 4. szám, 73. oldal

³² Irán sííta, az al-Kaida azonban szunnita vallású. Bár manapság a vallásnak egyre kisebb jelentősége van, de az eltérő célok, valamint az eltérő szerepek miatt valóban elképzelhetetlen bármilyen kapcsolat az al-Kaida és az Iráni Iszlám Köztársaság között.

³³ A teheráni vezetés több al-Kaida tagot tartóztatott le és börtönzött be, valamint több mint 400 letartóztatott al-Kaida tagot adott ki állampolgárságuknak megfelelő országoknak – Egyiptomnak, Jordániának és Szaúd-Arábiának. Adta hírül az Emrúz nevű internetes újság 2002. augusztus 15-én (<http://www.mti.hu>)

³⁴ BBC: *Bush Urges Reform in Iran* (http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/2126301.stm)

³⁵ *Ali Khámenei* legfelsőbb vallási vezető mellett *Mohammad Khátami* elnök is keményen fogalmazott, és erősen bírálta az amerikai vezetést. Az 1979-es iszlám forradalom 23. évfordulóján tartott felvonulásokon ismét az Egyesült

különbségen lényegében semmit sem változtatott. Az Egyesült Államokkal való kapcsolat kérdése ugyanakkor központi vitatémává vált az iráni politikai erők közötti hatalmi harcban. Az USA magatartásának megváltozása lényegesen gyengítette a reformerek pozícióját, és egyben komoly támadási felületet adott a konzervatívoknak, akik ezt követően jogosan mondogathatták, hogy nem érdemes kiegyezésre törekedni a „Nagy Sátánnal”. Az amerikai-iráni viszonyban bekövetkezett fordulat egyértelműen csapást mért a *Khátami* elnök által kezdeményezett belpolitikai reformfolyamatra és komoly akadályt gördített a külpolitika nyitás programja elé is. Az amerikai politika megváltozását követően a reformista elnök többször is kifejezésre juttatta a *Bush*-kormányzattal szembeni erős megbántódás érzését. Beszédeiben hivatkozott *Clinton* elnök adminisztrációjának békülékeny lépéseire, amelyekről annak idején az amerikai hivatalos körök azt mondták, hogy *Khátami* helyzetének erősítését célozták hazai hatalmi harcában.³⁶

Az amerikai politika megváltozása olyan mértékben élesztette újra az ellenségeskedést Irán és az USA között, hogy egy Irán elleni katonai támadás sem tűnt valószínűtlen következménynek. Az iráni politikai elithez hasonlóan azonban az amerikai adminisztráció is rendkívül megosztott az amerikai-iráni viszony megoldásának kérdésében. Miközben a „realisták” az összehangolt diplomáciai nyomásgyakorlást sürgetik, addig a „neokonzervatívok” az iráni rendszer megváltoztatását preferálják, elsősorban békés eszközökkel, de ugyanakkor nem zárják ki az erőszak alkalmazásának a lehetőségét sem.³⁷ A 2002. évi események hatására Irán politikája az Egyesült Államokkal szemben bizalmatlanná, olykor pedig kifejezetten ellenségessé vált. Bármilyen is volt azonban a hivatalos iráni retorika, Teherán még mindig pozitív magatartást tanúsított az Egyesült Államok felé. Az iráni közvélemény pedig – a Közel-Keleten szinte egyedülálló módon – kifejezetten Amerika-barát.³⁸ Bár a konzervatív klérus makacsul ragaszkodott az USA-val való együttműködés

---

Államok ellen tüntettek, és újra előkerült a „Halál Amerikára!” jelszó. BBC: *Thousands Join Anti-US Rally in Iran* (http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/1813157.stm)

³⁶ *Khátami* elnök a megbántódás érzését és a jövőre vonatkozó reményeit a következőképpen fogalmazta meg: „A dolgok ilyen realista kezelése sokkal logikusabb volt, és közelebb állt a világ érdekeihez, mint az Iránnal szembeni ellenségeskedés, amely akkor alakult ki, amikor Washington szeptember 11. után meghatározta politikáját. A *Bush* adminisztráció alatt az erős amerikai hatalom miatti bizonyos arrogancia kerekedett felül, ami beárnyékolta Washington ítéletét saját érdekeiről. De Iránban fennmaradt a remény, hogy Amerika elveti ezt az arroganciát, és a realitásokat olyanoknak fogja látni, amilyenek azok valójában. Mi még reméljük, hogy változásokat fogunk tapasztalni az USA politikájában, ami mind saját népének, mind a világnak az érdekeit fogja szolgálni.” Burns, John F.: *Iranian President Says U.S. Leaders 'Misused' Sept. 11*; The New York Times, 2002. Augusztus 14. (<http://www.iranexpert.com/2002/usleadersmisusedsept14august.htm>)

³⁷ N. Rózsa Erzsébet: *A Bush-kormányzat Közel-Kelet-politikája*; In: *Külügyi Szemle* 2003. 4. szám, 72. oldal

³⁸ Egy 2002 decemberében végzett közvélemény-kutatás adatai szerint az iráni lakosság 74 százaléka támogatná az Egyesült Államokkal folytatandó párbeszédet, illetve 45,8 százalék úgy véli, hogy az Egyesült Államok politikája

elutasításához, Irán reformerői azonban továbbra is késznek mutatkoztak Washingtonnal együttműködni a terrorizmus elleni harcban. A *Khátami*-kormányzat ennek fényében támogatta a *Hamíd Karzai* vezette afgán kormányt, ellensúlyozva az amerikai vezetés vádjait, amelyek szerint Irán összevegyítette Afganisztán instabilitását az iráni regionális érdekek előmozdítását célzó szűk látókörű politizálással. Az amerikai-iráni viszony rendezésére valójában mindkét oldalon megvan a hajlandóság – ami olykor konkrét lépésekben is megfogalmazást nyer – de ugyanakkor fennáll a bizalmatlanság is, amelyen egyik fél sem képes túllépni.

A terrorizmus elleni háború kiterjesztése Irakra 2003 folyamán rendkívüli közelségbe hozta az iráni vezetés számára azt a „rémálom scenárió”, amely szerint Irán az USA térségbeli háborús tevékenysége és a szomszédos államokra gyakorolt nyomása miatt az amerikai csapatok gyűrűjébe kerülhet. Teherán 2001 óta folyamatosan szembesült a „bekerítettség” érzésével, de igyekezett konstruktív módon enyhíteni azt. Az Irak elleni háború azonban komoly aggályokat ébresztett az iráni vezetésben az együttműködő politika sikerességének a tekintetében. Az Egyesült Államok tevékenységét biztonságpolitikai kihívásként értékelve Irán ezért ellenezte a nyugati szomszédja elleni katonai csapást. Az iráni vezetés minden szinten kiélezett hangú nyilatkozatokban ítélte el a küszöbön álló háborút.³⁹ Az Irak elleni háború ugyanakkor alkalmat adott Teheránnak arra, hogy végleg megszabaduljon – az Egyesült Államokhoz hasonlóan – a biztonságpolitikai fenyegetést jelentő *Szaddám Huszeintől*, valamint lehetőséget teremtett arra is, hogy az iraki harcok hatására kialakuló hatalmi vákuumban Irán regionális nagyhatalommá emelkedjék a Perzsa-öböl térségében. Mindezek azt eredményezték, hogy az éles nyilatkozatok ellenére Teherán semleges maradt az iraki konfliktusban, és az afganisztáni konfliktushoz hasonló konstruktív együttműködést tanúsított az újabb válságban.

Iránnal szemben „bizonyos fokig korrekt”. BBC: *Poll on US Ties Rocks Iran* (http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/2294509.stm)

³⁹ *Mohammad Khátami* az USA Irak elleni háborús terveinek a kapcsán arra figyelmeztette az amerikai vezetőket, hogy a terrorizmus elleni kampányuk kiterjesztése láncreakciót válthat ki a térségben, ami a célállamokon kívül másokat is új erőszakhullámba sodorhat: „Azok, akik ennek az [Irak ellen indítandó] háborúnak a megindítását tervezik, nem gondolhatják, hogy a hatások csak ott fognak jelentkezni, ahol támadnak. ... Az a hiedelem, hogy valaki a népeket erőszakkal behódoltathatja, hibás. Tudjuk, hogy ez a próbálkozás csak haragot és pusztulást hoz. Az a politika, amelyet a jelenlegi amerikai adminisztráció követ, ellene van az amerikaiak érdekeinek és veszélyeknek teszi ki azokat.” *Ali Khámenei* ajatollah még élesebben fogalmazott az Irak elleni amerikai háborút illetően: „Az Amerikai Egyesült Államok egyeduralmat akar megvalósítani az egész földgolyón és az önmagát az emberi jogok és a szabadság támogatójának tartó Egyesült Államok elnöke ugyanazt a nyelvezetet használja, mint Adolf Hitler.” International Crisis Group (ICG): *Iran in Iraq: How Much Influence?*, International Crisis Group, Middle East Report No. 38, 2005. Március, 8-9. oldal

Washington viszont az iraki háborút követően kialakult helyzet zavarosságáért részben Teheránt tette felelőssé, s Iránt az iraki ellenzéki síita csoportok támogatásával, az Amerika-ellenes érzelmeket szító forradalmi gárdisták Irakba történő beszivároztatásával vádolta meg.⁴⁰ Valójában azonban nincs bizonyíték arra, hogy Irán beavatkoznék Irak demokratikus újjáépítésébe és arra sem, hogy akadályozná a béke megteremtését Irakban.⁴¹ A washingtoni álláspont Irán iraki befolyásáról eltúlzott, mivel a háborús múlton túl lényeges különbség van a két ország között. Az iraki síiták nem fogadták el az „iszlám kormányzás” elvét, amelyből az iráni vallási vezetők eredeztetik jogukat a kormányzásra. Az iráni konzervatív papok ezért tartanak attól, amit egy demokratikus Irak jelenthet (megkérdőjelezheti az iráni teokrácia alapjait), de konkrét lépéseket nem tesznek ellene. Az iráni és iraki síiták azonos vallásúak, de két különböző etnikumról van szó (az irakiak arabok, az irániak viszont perzsák). A nacionalizmus pedig továbbra is fontos kérdés Irán és Irak politikai kultúrájában. Az iraki síiták igénybe vehetik az iráni segítséget, de valószínűbb, hogy mindent meg fognak tenni az iráni befolyás korlátozására. Így feltehetően az iráni befolyás Irakban korlátozott marad majd. Teherán továbbá tisztában van azzal, hogy az iraki belügyekbe való beavatkozás bármilyen formája komolyan ronthatja a saját helyzetét, és esetleg egy amerikai – megtorló – katonai akciót is vonhat maga után. Irán tehát egyrészt erősen érdekelt a szomszédos Irak jövőjét illetően, másrészt azonban nem engedheti meg magának, hogy beavatkozzék Irak belügyeibe, ezért jelenleg nincs más választása, mint távol maradni, és a partvonalról figyelni az iraki eseményeket.⁴²

Az Iszlám Köztársaság az afganisztáni és az iraki háborút követően jelentősen mérsékelte külpolitikáját, az amerikai csapatok jelenléte Irán keleti és nyugati határán pedig egyfajta bekerítettség érzetet alakított ki, amely további óvatosságra intette a teheráni vezetést.⁴³ Washington azonban nem értékeli kellőképpen az iráni erőfeszítéseket, és az Iszlám Köztársaságot továbbra is a terrorizmus legaktívabb támogatójának tartja. Közben olyan államokat emelt szövetségesei közé, akik sokkal inkább nevezhetők a terrorizmust támogatóknak, mint Irán. Pakisztán még atomprogramjával és *Pervéz Musarraf* tábornok

⁴⁰ BBC: *Iran's Sphere of Influence* (http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/3112631.stm)

⁴¹ ICG: *Iran in Iraq: How Much Influence?*, International Crisis Group, Middle East Report No. 38, 2005. Március, 24. oldal

⁴² Ehteshami, Anoushiravan: *Iran's International Posture After the Fall of Baghdad*, In: Middle East Journal, 2004. Tavasz, 189. oldal

⁴³ Tágabban szemlélve Teherán maga körül egy „válságövezetet” lát kialakulni, amely keleti határaitól a kontinentális Ázsián át egészen a Földközi-tengerig terjed. Afganisztánban, Pakisztánban, Tádzsikisztánban, Azerbajdzsánban, Irakban és a palesztin területeken fennálló állapotok miatt Irán tudatában van annak, hogy a

puccsával (1999-ben) vívta ki az amerikai kormányzati körök rosszallását. A szeptember 11. után tanúsított konstruktív magatartásának köszönhetően azonban Washington első számú szövetségesévé vált a térségben.⁴⁴ Kérdés, hogy Irán, amely bár kevésbé jelentős, de szintén fontos szerepet játszott Afganisztánban a tálibok elleni harcban, és egyre pozitívabb szereplőként jelenik meg Irakban, miért nem kapja meg ugyanezt az elbánást az amerikai vezetéstől. Washington szerint Irán magatartása csak csekély mértékben változott, és Teherán továbbra is veszélyt jelent az izraeli-palesztin békefolyamatra, az afganisztáni és az iraki béke megteremtésére. Az Iszlám Köztársaság Pakisztánnal ellentétben nem volt aktív résztvevője a terror elleni koalíciónak Afganisztánban és Irakban sem, így nem várható el az amerikai vezetéstől, hogy Iszlamabadhoz hasonlóan kezelje Teheránt.⁴⁵ Irán álláspontja szerint azonban az USA „kettős mércét” alkalmaz a terrorizmus elleni harcban, amely iráni érvelés erősen megkérdőjelezi a háború legitimitását. Az Egyesült Államok aktuális érdekei alapján minősít egyes államokat terroristának, vagy éppen baráti országnak. Ezt bizonyítja, hogy Szaúd-Arábia annak ellenére, hogy a fundamentalista iszlám központja, hosszú évtizedekig volt az USA első számú partnere a Közel-Keleten. Valamint az is, hogy Washington a jelenlegi iráni rendszer megdöntésére azt a Modzsahedin-e Khalq nevű iráni ellenzéki szervezetet kívánja felhasználni – támogatni – amely az 1970-es és 1980-as években még számos Nyugat- és Amerika-ellenes akciót hajtott végre, és amely jelenleg is rajta van a terrorista csoportok amerikai és európai listáján.

Az afganisztáni harcokban való korlátozott együttműködés és az iraki háború alatt tanúsított konstruktív magatartás ellenére az amerikai-iráni viszony nem sokat változott 2001 szeptembere óta. A két fél közötti szembenállás megmaradt még annak ellenére is, hogy a 2003 decemberében Bam városát sújtó földrengést követően Washington és Teherán között komoly együttműködés alakult ki a katasztrófa következményeinek az elhárításában („földrengés-diplomácia”).⁴⁶ Irán biztonságpolitikai környezete ugyanakkor jelentősen megváltozott, a terrorizmus elleni hadjárat hatására az amerikai katonai gyűrű gyakorlatilag bezárult az ország körül. Mindez az iráni vezetést az óvatos politizálás mellett arra ösztönözte, hogy fokozza a

---

válságok magára Iránra is átszaphatnak, ezért a teheráni vezetés igyekszik minden konfliktust elkerülni, és mérsékelni „harcosságát” külpolitikájában.

⁴⁴ *Musarrafi* elnök az óriási belső nyomás ellenére támogatásáról biztosította Washingtont és a légtér használata mellett engedélyezte négy légi bázis használatát is.

⁴⁵ Pakisztánnal ellentétben Irán az afganisztáni háborúban még légtérnek használatát sem engedélyezte a koalíció számára. A tálibok afganisztáni uralmának megdöntésére irányuló akció pedig döntő részben pakisztáni területekről indult. Irán az Északi Szövetség támogatásán kívül nem tett érdemi lépést a háborúban.

⁴⁶ BBC: *US Officials 'to Visit Tehran'* (http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/3446743.stm)

saját biztonságát garantáló intézkedéseket. Ez pedig automatikusan növelte a Washington és Teherán közötti feszültséget.

Az amerikai-iráni viszony „forró” pontját jelenleg az iráni nukleáris program előrehaladása jelenti. A program már korábban is konfliktusforrás volt az USA és Irán között, de miután 2002 során messzemenő részletek kerültek napvilágra az iráni atomprogram állapotáról, a kérdés különösen nagy aggodalmat keltett az amerikai vezetésben.⁴⁷ Teherán ugyan tagadja, hogy nukleáris fegyver előállítására törekedne, atomprogramját az ország energiaszükségletével indokolja, a natanzi urándúsító mű és az araki nehésvízgyár azonban Washingtonban komoly kételyeket támaszt a program békés jellegét illetően. A *Bush*-adminisztráció meggyőződése szerint ezek a létesítmények az atomenergia katonai célra történő felhasználását célozzák.⁴⁸ 2003 decemberében Irán ugyan aláírta az Atomsorompó Egyezmény kiegészítő jegyzőkönyvét, amelynek értelmében a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség az ország atomprogramját bármikor és bárhol ellenőrizheti, az USA vezetését azonban ez egyáltalán nem győzte meg a program polgári jellegéről.⁴⁹ Washington továbbra is kitart vádjá mellett, hogy Irán atombomba előállítására törekszik, és a *Bush*-kormányzat igen elhatározottnak tűnik a kérdésben. 2004 nyarán komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy az ügy az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé kerüljön, sőt továbblépve preventív katonai csapással is megfenyegette az iráni vezetést, amennyiben az nem tesz le a nukleáris fegyverkezésről.⁵⁰ Az Iránnal szembeni fegyveres akció lehetősége azonban az amerikai haderő lekötöttsége, a nemzetközi közvélemény nyomása és a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséggel való iráni együttműködés miatt jelenleg kizártnak tűnik.

Az Iráni Iszlám Köztársaság konstruktív konfliktuskezelése Afganisztánban és Irakban úgy tűnik, hogy nem túl jelentős a „gonosz tengelyével” szemben felhozott legsúlyosabb vádak mellett. Az USA vezetése a mérsékelt és pragmatikus iráni politika ellenére továbbra is úgy kezeli Iránt, mint a világ egyik pária államát. Irán-politikájának központi elemét továbbra is a korábban megfogalmazott vádak – a terrorizmus támogatása, az izraeli-palesztin békefolyamat

⁴⁷ 2002 augusztusában a Modzsahedin-e Khalq iráni ellenzéki szervezet nyilvánosságra hozta, hogy Natanzban urándúsítóművet, Arakban pedig nehésvízgyárat építenek. Ezt követően, szeptemberben Irán értesítette a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséget, hogy új létesítményeket épít annak a programnak a részeként, amelynek célja a teljes nukleáris fűtőanyag-kör kiépítése. N. Rózsa Erzsébet: *A Bush-kormányzat Közel-Kelet-politikája*, In: *Külügyi Szemle* 2003. 4. szám, 75. oldal

⁴⁸ A nehésvizes reaktor és az urándúsító centrifuga egyfelől biztosítja a teljes nukleáris fűtőanyag-kör kiépítését, másfelől azonban alkalmas arra is, hogy nagy tisztaságú plutóniumot, illetve dúsított uránt állítsanak elő, amely anyagok alkalmasak a fegyvergyártásra is.

⁴⁹ Az amerikai kételyeket támasztja alá az, hogy a Kiegészítő Jegyzőkönyv ratifikálására mind a mai napig nem került sor. Megjegyzendő azonban, hogy ezt maga az Egyesült Államok is elmulasztotta megtenni.

⁵⁰ BBC: *US Turns the Heat on Tehran*, (<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/americas/3632702.stm>)

ellenzése, a tömegpusztító fegyverek megszerzésére való törekvése, valamint az emberi jogok megsértése – képezik. A *Bush*-kormányzat kemény kéz politikája azonban egyelőre úgy tűnik, hogy a konzervatívoknak kedvez, akik választási sikereik – 2003-ban az önkormányzati, 2004-ben pedig a parlamenti választásokon elért győzelmük – hatására visszarendezhetik az 1997 után átformálódott erőviszonyokat az iráni politikai rendszeren belül. A konzervatív klérus hajthatatlan álláspontja az amerikai-iráni viszonyt illetően pedig nem sokat változott az elmúlt évek során, ami azt jelentheti, hogy a hatalomba való visszatérésükkel módosulhat az iráni külpolitika is.

Összegzés

Az Amerikai Egyesült Államok és az Iráni Iszlám Köztársaság közötti viszony a 20. század folyamán jelentős változásokon ment keresztül. A második világháborút követően kialakult szoros kapcsolat 1979-ben, az iszlám forradalom győzelmével egy csapásra megváltozott. A sah rendszerében Irán fő partnere az Egyesült Államok volt, a *Khomeini* ajatollah vezette Iránban azonban az USA a legnagyobb ellenséget, a „Nagy Sátánt” jelentette. Teherán és Washington között a kapcsolat *Khomeini* ajatollah halálával indult javulásnak, de a konzervatív papság továbbra is ragaszkodott az ajatollah politikai örökségéhez. Az Egyesült Államokkal való viszony normalizálódására egészen 1997-ig, *Mohammad Khátami* elnökké választásáig kellett várni. A reformista elnök nyitási politikájának, a *Bill Clinton* vezette amerikai kormányzat békülékeny hangnemének és a reformereknek az iráni belpolitikában aratott sorozatos győzelmeinek köszönhetően a „Nagy Sátán” és a „Törvényen kívüli” kapcsolata rendeződni látszott. Az Egyesült Államokban 2001. szeptember 11-én bekövetkezett tragédia azonban ismételten új helyzetet teremtett a két fél viszonyában. A terrortámadást követően Teherán és Washington közelebb került egymáshoz, azonban Iránnak a „gonosz tengelyéhez” sorolásával ez a kedvező viszony megszűnni látszik.

A 2001. szeptember 11-i terrorcselekmények kapcsán megfogalmazott iráni álláspont, majd a terrorizmus elleni hadjáratban való iráni részvétel komoly változást sejtetett az amerikai-iráni viszonyban. Ám a teheráni vezetés által tanúsított mérséklet és konstruktív együttműködés sem volt elegendő ahhoz, hogy a „Nagy Sátán” és a „Törvényen Kívüli” végleg rendezze ellenséges viszonyát. Az Iszlám Köztársaság és az Egyesült Államok kapcsolatrendszerét a különböző területeken tanúsított pragmatikus együttműködés ellenére

továbbra is a szembenállás jellemzi. A *Bush*-adminisztráció makacssága, amellyel Iránt továbbra is a nemzetközi terrorizmus támogatásával, az izraeli-palesztin békefolyamat akadályozásával, valamint tömegpusztító fegyverek beszerzésével vádolja, lehetetlenné teszi – a pozitív fejlemények ellenére is – az érdemi áttörést a két fél viszonyában. Hasonlóan az iráni konzervatívok Amerika-ellenessége sem kedvez a viszony normalizálásának. Az iráni hatalmi harc kimenetele – akárcsak az amerikai belpolitika alakulása – jelentősen befolyásolja majd az amerikai-iráni viszony jövőbeli alakulását. Az Irán körüli amerikai katonai gyűrű bezárulása és az iráni nukleáris program kapcsán kialakult feszült helyzet pedig nem zárja ki a korábbinál feszültebb helyzet kialakulását sem.

Felhasznált irodalom:

- Alam, Shah: *The Changing Paradigm of Iranian Foreign Policy Under Khatamí*; Ciaonet (http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_dec00als01.html)
- Cameron, Fraser: *US Foreign Policy after the Cold War*; Routledge, New York, 2002.
- Chubin, Shahram: *Whither Iran? Reform, Domestic Politics and National Security*; Adelphi Paper 342., The International Institute for Strategic Studies, Oxford University Press, Oxford 2002.
- Clawson, Patrick – Eisenstadt, Michael – Kanovsky, Eliyahu – Menashri, David: *Iran under Khatami, A Political, Economic, and Military Assessment*; Washington Institute for Near East Policy, Washington 1998.
- Dehshiri, Mohammad-Reza: *The Cycle of Idealism and Realism in the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran*; In: The Iranian Journal of International Affairs, 2000. Nyár
- Ehteshami, Anoushiravan: *Iran's International Posture After the Fall of Baghdad*; In: Middle East Journal, 2004. Tavasz
- Esposito, John L.: *Iran at the Crossroads*; Palgrave Macmillan, New York, 1999.
- Field, Michael: *Iran – Opening to the Outside World*; In: Third World Quarterly, 1993. Ősz
- Gömöri Endre: *Irán, egy amerikai modell bukása*; Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- Hashim, Ahmed: *The Crisis of the Iranian State*; Oxford University Press, London, 1995.
- Henry Kissinger. Kissinger, Henry: *Korszakváltás az amerikai külpolitikában, A 21. századi Amerika diplomáciai kérdései*; Panem – Grafo, Budapest, 2002.
- Hiro, Dilip: *The Longest War. The Iran-Iraq Military Conflict*; Routledge, London, 1989.
- Hunter, Shireen T.: *Post-Khomeini Iran*; In: Foreign Affairs 1989/1990. Tél
- Keddie, Nikki R.: *Modern Iran: Roots and Rasults of Revolution*; Yale University Press, New Haven, 2003.
- Keddie, Nikki R. – Gasiorowski, Mark J.: *Neither East nor West; Iran, the Soviet Union, and the United States*; Yale University Press, New Haven, 1990.
- Litwak, Robert S.: *Rogue States and U.S. Foreign Policy*; Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, 2000.
- Magyarics Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*; Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2000.
- Makai György: *Khomeini Iránja*; Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- Maleki, Abbas – Afrasiabi, Kaveh: *Iran's Foreign Policy after 11 September*; The Watson Institute for International Studies (<http://www.watsoninstitute.org/bjwa/archive/9.2/Iran/Afrasiabi.pdf>)

- Maleki, Abbas: *The Islamic Republic of Iran's Foreign Policy: The View from Iran*; Salam Iran (<http://www.salamiran.org/IranInfo/State/Government/Foreign/maleki.html>)
- Maloney, Suzanne: *America and Iran: From Containment to Coexistence*; In: The Brookings Institution Policy Brief No. 87, 2001. Augusztus
- Matsunaga, Yasuyuki: *Iran in the Post-September 11th International Relations: A Japanese View*; Alpha Net (http://www.alpha-net.ne.jp/users2/yomalphan/matsunaga_IACPpaper.pdf)
- McGirk, Tim: *Did Iran Help al Qaeda Escape?*; Time magazin (<http://www.time.com/time/world/article/0,8599,198857,00.html>)
- Menashri, David: *Post-Revolutionary Politics in Iran: Religion, Society and Power*; Frank Cass Publishers, London, 2001.
- N. Rózsa Erzsébet: *A Bush-kormányzat Közel-Kelet-politikája*; In: Külügyi Szemle 2003. 4. szám
- Nußbaumer, Heinz: *Khomeini Revolutionar in Allahs Namen*; Wilhelm Heyne Verlag, München, 1979.
- Quillen, Chris: *Iranian Nuclear Weapons Policy: Past, Present, and Possible Future*; In: Middle East Review of International Affairs; 2002. Június
- Recknagel, Charles: *Iran: Foreign Policy Follows New Course*; Radio Free Europe – Radio Liberty (<http://www.rferl.org/features/1999/02/f.ru.990808524832.asp>)
- Rosen, Barry M.: *Iran since the Revolution; Internal Dynamics, Regional Conflict, and the Superpowers*; Columbia University Press, New York, 1985.
- Rostoványi Zsolt: *Az iszlám világ és a nyugat. Interpretációk összecsapása, avagy a kölcsönös fenyegetettség mítosza és valósága*; Corvina Kiadó, Budapest, 2004.
- Sajjadpour, Seyed Mohammad Kazem: *Iran and September 11: A Conceptual Framework for Understanding Foreign Policy*; World Policy Institute (<http://www.worldpolicy.org/media/img/fall02news.pdf>)
- Tarock, Adam: *Iran's Foreign Policy Since 1990: Pragmatism Supersedes Islamic Ideology*; Nova Science Publishers, New York, 1999.
- Tarzi, Amin: *The Role of WMD in Iranian Security Calculations: Dangers to Europe*; In: Middle East Review of International Affairs, 2004. Szeptember
- ICG: *Iran in Iraq: How Much Influence?*; International Crisis Group, Middle East Report No. 38, 2005. Március